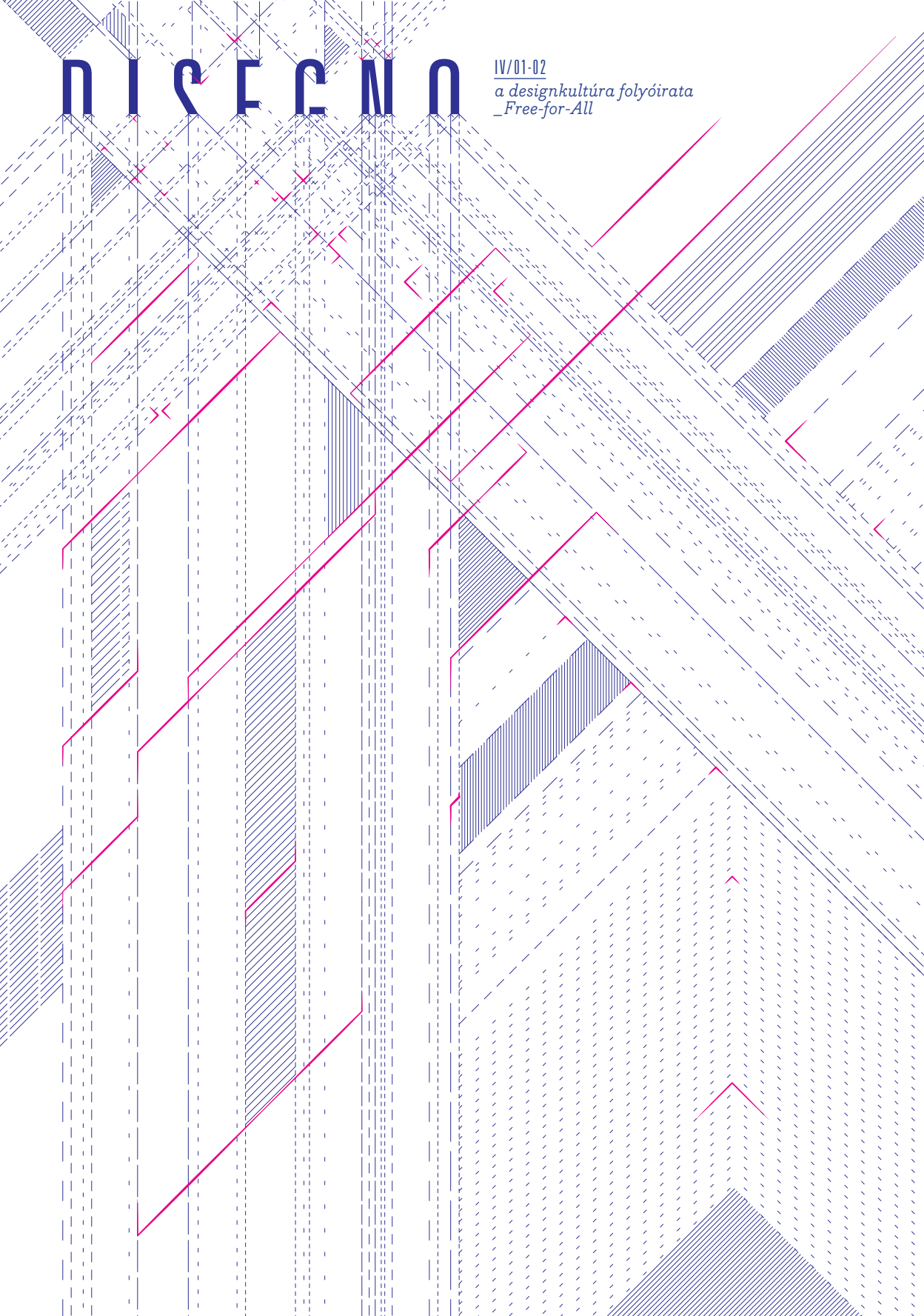

DISZCNO

IV/01-02

a designkultúra folyóirata
_Free-for-All

Disegno

A DESIGNKULTÚRA FOLYÓIRATA / JOURNAL OF DESIGN CULTURE

*Szaklektorált, szabad hozzáférésű tudományos folyóirat. Kereskedelmi forgalomba nem hozható.
Double-blind peer-reviewed, open access scholarly journal. Not for commercial use.*

A szerkesztőbizottság tagjai / Editorial Board

*[Victor Margolin, Professor Emeritus, University of Illinois]
Jessica Hemmings, Professor of Crafts; Vice-Prefekt of Research, HDK, University of Gothenburg*

Szerkesztők / Editors: Gyenge Zsolt, Horváth Olivér, Szentpéteri Márton

Alapító szerkesztő / Founding Editor: Fiáth Heni

Arculat / Design: Skrapits Borka (layout, borító / cover), Balázs Ildikó (tördelés / typesetting)

Lektor / Hungarian Reader: Bárdkai Júlia

Céltűzések / Aims and Scope

A Disegno alapító szerkesztőinek célja, hogy egy, a kreatív szakmai és tudományos világban meghatározó szerepet betöltő, szemeszterenként megjelenő, lektorált (ti. double-blind peer review) szabad folyóiratot (ti. free journal) hozzon létre a designkultúra nemzetközi rangú képviselőit és kritikai természetű analizisére. A designkultúra fogalmát tágra értjük: célunk a tervezett környezet, s a vele kapcsolatos praxisok és diskurzusok világának együttes vizsgálata. Ez a szemlélet túllép a művészet, a vizuális kultúra és a design világának megkülönböztetésén, s a kreativitáshoz kötődő témák összessége iránt fogékony. Poszt-diszciplináris szellemi vállalkozásunk a designkultúra minden potenciális szereplőjétől – gyakorló alkotóktól, teoretikusoktól, kritikusoktól, menedzserektől és oktatóktól – vár kritikai természetű tanulmányokat, esszéket és recenziókat. Amellett, hogy ily módon vitafórumot biztosítunk a designkultúrával törődő szerzők számára, különleges célunk, hogy a designkultúráról folyó beszéd létjogosultságát erősítsük a hazai tudományosságban, s így a témával kapcsolatos téves előítéletek és igen gyakran félrevezető beidegződések kritikáját nyújtsuk olvasóink számára.

Projektmenedzser / Project Manager: Wunderlich Péter

Kapcsolat / Contact

Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Elméleti Intézet, 1121 Budapest, Zugligeti út 9-25.

Szerkesztőség / Editorial Office: disegno@mome.hu

A Disegno ingyenesen elérhető online / Disegno is freely accessible online:

disegno.mome.hu

Felelős kiadó / Published by: Fülöp József

Kiadó / Publisher: Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, 1121 Budapest, Zugligeti út 9-25.

Nyomda / Printed by: Prime Rate Kft.

ISSN: 2064-7778

copyright©text and design 2019 Moholy-Nagy Művészeti Egyetem

Tartalom

szerkesztői előszó

006 *Vagy valami, vagy meggy valahová*

tanulmány

022 *Veres Bálint: Taktilis taktikák a kortárs kiállítási gyakorlatban*

038 *Lakner Antal: Utazás az ulmi hokedli körül. A HfG Ulm tárgyilagos tárgyai*

058 *Schneider Ákos: A futószalag gyermekei. A kiborg problematikája az emberközpontú design tükrében*

072 *Klaus Krippendorff: Designkutatás: oximoron?*

esszé

088 *Jessica Hemmings: Valós testi munka, materiális megértés és a szövő kéz bölcsessége*

096 *Hannah Carlson: Közöséges dolgok. James Fenimore Cooper mindent látó keszkenője*

110 *Tamás Dénes: Városdesign és identitás: a posztszocialista városok példája*

122 *Körös-völgyi Zoltán: Design Religion. A törődő design már művészet?*

134 *Tony Fry: Design a design után*

műhely

142 *Kovács Péter: Adalékok a hazai designkultúra-tudomány alakulástörténetéhez*

recenzió

150 *Szabó-Reznek Eszter: A szocializmus muzealizált tárgyai Bukarestben. A Román Giccs Múzeuma*

160 *Mészáros Zsolt: Divatgyakorlatok: a Modes pratiques első két számáról*

172 **szerzőinkről**

KÖZÖNSÉGES DOLGOK
JAMES FENIMORE COOPER MINDENT
LÁTÓ KESZKENŐJE¹

Hannah Carlson

Horváth Olivér fordítása

1842 őszén James Fenimore Cooper mintegy mellékesen bedobott egy ötletet angol kiadójának, Richard Bentleynek. „A minap átfutott az agyamon egy rövid magazintörténetnek való téma, és azt hiszem, meg is írom. Az lesz a címe, hogy »Egy keszkenő önéletrajza.«” Akarna-e Bentley „ilyesmit” az újságjába, a *Bentley’s Miscellany*-be? Amíg Bentley tétovázott – megjegyezve, hogy a cím „bizonyos nemtetszést kelthet” –, Cooper sikeresen eladta az ötletet Rufus Griswoldnak, a *Graham’s Magazine* szerkesztőjének. (Beard 1960-68, IV: 315; 315-316 lj.) A szöveg, mint Cooper írta, „kísérlet”: portyázás a magazinok területén, egy olyan időszakban, amikor „nem futottak a könyvek”, formájára nézve pedig olyan regény, amelynek narratív furfangja nagy szabadságot ad a viktoriánus Amerika sajátosságainak bemutatására. (Uo. 231; III: 336) Mint címéből is kitetszik, az önéletrajz narrátora élettelen tárgy, egy érzékekkel bíró zsebkendő. A Connecticut folyó mentén nevelkedő, majd a francia vidékre szállított, s végül Párizs és New York piacaira kerülő „kifogástalan” kendő ügynökök, boltosok, kifinomult ízlésű asszonyok és világi divathölgyek kezén megy át, útja során metsző megfigyeléseket téve a viktoriánus nők „értékeikhez való ragaszkodásáról”. (Cooper 1843a, 9; 4)

Cooper kisregénye 1843 januárja és áprilisa között jelent meg folytatásokban a *Graham’s Magazine*-ben; a következő hónapban pedig (minden jel szerint kalózkidadásban) a *Brother Jonathan* hetilap mellékleteként. Röviddel ezután Bentley is kiadta Angliában.² Számos korabeli társadalomkritikai műhöz hasonlóan Cooper története is azt kárhoztatja, hogy a nők mennyit áldoznak csecsebecsére, a tizenkilencedik századi divatra oly jellemző szalagokra, csipkedíszekre és bizsukra. Az efféle tékozlás, a történet sugallatában, annak jele, hogy az amerikai nők – mint anyák és háziasszonyok – kezdik elveszíteni legendás mértéktartásukat. Ahogy egy aggódó apa kérdi: „Miféle fitaleMBER merné azon kisasszonyok közül választani feleségét, akik ennyit költenek keszkenőkre?” (Cooper 1843a, 160)

Habár a regény általában veszi kritika alá a női létet a viktoriánus Amerikában, külön is szól azon sajátosságokról, amelyek narrátorához, a zsebkendőhöz kötődnek. Ez az „alantas” tárgy (Cooper 1843a, 96) fontos szerepet játszott a női önreprezentációban a tizenkilencedik század első felében: a választékos hölgyek a kifinomult érzékenység eme jelével tudták mesterien felhívni a figyelmet egy-egy könnycsepre vagy elpirulásra. S a legbelsőbb érzések e drámai kelléke – Cooper megrökönyödésére – maga is figyelemre méltó érzelmek tárgya volt.

¹ Az írás eredeti megjelenése: Hannah Carlson. 2007.

„Vulgar Things. James Fenimore Cooper’s “Clairvoyant” Pocket handkerchief.” Common-place 2, <http://www.common-place-archives.org/vol-07/no-02/carlson/>, megtekintve 2018 május 12-én. Hannah Carlson anyagikultúra- és viselettörténet-kutató, a Rhode Island School of Design (RISD) oktatója; az American Antiquarian Society és a University of Connecticut által fenntartott Common-place a korai amerikai történelem és kultúrtörténet egyéni hangú folyóirata, jelenlegi webcíme: <http://common-place.org/>. Az írást lapunk formátumához igazítva, a szerző által jóváhagyott pontosításokkal közöljük.

² Az írás a *Graham’s Magazine* után a *Brother Jonathan* különszámaként a „Le Mouchoir: An Autobiographical Romance” (Cooper 1843b) címen jelent meg. Bentley ezt követően tájékoztatta Coopert arról, hogy látta a *Brother Jonathan* változatát, de nem tudta megszerezni a jogokat, s ezért maga az alábbi címen adta ki: *The French Governess; or, the Embroidered Handkerchief* (Cooper 1843c).

³ Szász Károly fordítása.

⁴ Cooper szövege az *everything* és az *everybody* jelentésével játszik. (A ford.)

Mint Desdemona, aki „úgy szerette” Othello zsebkendőjét, hogy „[m]egesküdött, hogy megtartandja azt [...] mindszünetlen csókolgatta és / [b]eszélt vele”³ (Shakspeare [Shakespeare] 1886-1891, I: 24), az amerikai asszonyok úgy „dédelgették, becézték és dicsérték” kendőiket, minden mód felett. (Cooper 1843a, 122) Cooper célpontja az asszonyi impulzus, amely szentimentális jelentéssel ruházza fel a hétköznapi dolgokat, veszedelmesen tüzelve a vásárlási vágyat, és bátorítva az egykor joggal „előkelőnek” tartott kendő rendeltetéstől eltérő, méltatlan használatát.

Cooper konzervatív társadalombírálata azonban nem a várt érvelés mentén halad. Kevésbé aggasztja, hogy a zsebkendő képessé válik a hagyományos státuszkülönbségek összezavarására, mint hogy elősegítheti a testi jelenségekhez kapcsolódó tabuk megsértését. Habár kirohanását azon „amerikai felfogás” ellen intézi, mely szerint „minden illik mindenkihez” – minden dolog minden testhez⁴ (Cooper 1843a, 212) –, a történet előrehaladtával világossá válik, hogy a „megmunkált francia zsebkendő” (uo. 14, 91, 158) semmiféle testhez nem illő:

George P. A Healey.
Euphemia White Van
Rensselaer. 1842, olaj,
vászon. The Metropolitan
Museum of Art, Cornelia
Cruger adománya, 1923, gy.
sz.: 23.102, CCO.

körforgása és hivalkodó viselése egy mélyen személyes holmit tesz közszemlére. A tárgy nőkre gyakorolt hatását elemezve Cooper a magas státusz és a „közönséges” dolgok közti zavarba ejtően szoros történelmi kapcsolatokra kérdez rá.

A narrátorként használt élettelen tárgy ötletét nem Cooper találta ki. A tárgynarratíva a kora-tizenennyolcadik századi Angliából ered, és többnyire egy pénzérme köré épül – mint Johnstone *Chrysal; or, The Adventures of a Guinea*-je (1760) –, de felbukkannak a mindennapi élet egyéb kellékei is: a *The History and Adventures of a Lady's Slippers and Shoes*nak (1754) néhány papucs, a *The History and Adventures of a Bedstead*nek (1784) pedig egy ágykeret az elbeszélője. E történetek vonzereje az élettelen tanú által nyújtott, meglepő (néha pikáns) bepillantás az emberi viselkedésbe, s – a *The Adventures of a Cork-Screw* (N. N., 1775) alcímével szólva – egyúttal a „jelenkor vétkeinek, bolondságainak és szokásainak” bírálata. A tárgy többnyire kiszolgálja gazdáját (a papucs védi a lábat, az ágy kényelmet ad), aki viszont azt kénye-kedve szerint használja, eladja, elcseréli, majd végül elértékteleníti.⁵

E főszereplőkhöz hasonlóan Cooper érzékekkel bíró zsebkendője is beszél. Van „elméje” és „esprit”-je. (Cooper 1843a, 3) A zsebkendők, magyarázza a narrátor, „nem az emberi lényekéhez hasonló szervekkel fogadnak be vagy közölnek gondolatokat. Egyfajta mindent látó képességgel bírnak, amely kedvező körülmények esetén mindig rendelkezésre áll”. (Uo. 10) Mikor emberi kéz fogja vagy „dobogó szívhez szorítják”, a zsebkendő „mágneses indukció” révén érzékelni tudja tulajdonosa gondolatait. Van bizonyos „akarata” is, és képes „fellebbenteni fátyolszerű sarkait”, egy-egy könnycsepp letörlése végett. (Uo. 56) De alapjában a zsebkendő még a gazdájával való együtt érző kapcsolatban is fogoly. Mérhetetlen időt tölt bálákban és boltosok fiókjában, kirakati mozdulatlanságban, vagy tehetetlenül tűrve, ahogy közönyös gazdája ide-oda hordozza.

Cooper zsebkendőjét első gazdája, Adrienne, az elszegényedett francia arisztokrata egy párizsi piacon vásárolja meg, és két hónapot tölt kihímzésével. Patrónusának, Dauphine-nek szánja a kész darabot, de amikor Dauphine elveszti vagyonát az 1830-as forradalom következtében, Adrienne rákényszerül, hogy rongyos tíz dollárért adja el a „megmunkált” zsebkendőt egy francia kereskedőnek. A kereskedő aztán húsz dollárért továbbadja egy amerikai közvetítőnek, Silky ezredesnek, Silky ezredes pedig broadwayi ügynökének, Bobbinet úrnak. Bobbinet úr kezdetben hatvan dollárért kínálja a zsebkendőt, de az ingatlanmágnás-örökös Eudisia Halfacre-rel folytatott bohózatba illő alkudozás után negyven dollárral többért, százért válik meg tőle. Eudisia, mikor apja padlóra kerül, kénytelen visszaküldeni a kendőt Bobbinet boltjába. Bobbinet úr százhuszonöt dollárért hamarosan ismét eladja egy újabb divatozó fiatalasszonynak, Julia Monsonnak, akinek a családja – mit tesz Isten – francia nevelőnőként alkalmazza a zsebkendő első tulajdonosát, Adrienne-t. Bár

⁵ A tárgyak által narrált történetekhez l. Flint „Speaking Objects: The Circulation of Stories in Eighteenth-Century Prose” (1998). A tárgyak szerepéről az érzelmes fikcióban l. Ph. Fisher *Hard Facts: Setting and Form in the American Novel*ének második fejezetét (1985), Brown *Domestic Individualism: Imagining Self in Nineteenth-Century America*ját (1990), valamint Barker-Benfield *The Culture of Sensibility: Sex and Society in Eighteenth-Century Britain*jét (1992). L. továbbá az időközben megjelent *The Secret Life of Things: Animals, Objects, And It-narratives in Eighteenth-Century England* kötetet (Blackwell 2007); a magyar irodalomból l. pl. Tersánszkytól az *Egy ceruza történetét* (1948) vagy az *Egy kézikösi történetét* (1949). (a szerk.)

⁶ Nádasy Ádám fordítása.

útja körbeér, a zsebkendő tudja, hogy csak időlegesen talált vissza Adrienne-hez; élményeiből megtanulta, hogy a magafajta fogyasztási cikk szerencséje forgandó.

Miközben Cooper végigköveti tárgyarrátora utazásait a viktoriánus nőiség és fogyasztás világában, rávilágít hősének egy zavaró vonatkozására is: senki nem tudja igazán „hová tenni”. Több szereplő is azt kérdi: Mik ezek a *dolgok*? Bizsu, cicoma lenne a keszkenő vagy díszzsebkendő – külföldi dolgokhoz kötődő furcsa női ékítőmény? Nagyobb társadalmi súlya van, amikor a nők „csaliként” vagy a gazdagságnak a férfi szerencsevadászok által olvasandó „jeleként” használják? (Cooper 1843a, 98) Fizikai „tartozék” vagy hasznos „alkalmatosság” (Uo. 161; 96, 101) – a test elválaszthatatlan része vagy eldobható eszköz? Szükséges vagy „közönséges” dolog? (Uo. 158, 164) Összegezve: hol van a helye a kifinomultság kelléktárában? Hová rakjuk becses tárgyunkat, melybe az orrunkat fűjjük, teszi fel Cooper a cseppet sem új kérdést – az illetan szakértőit évszázadok óta foglalkoztatta a zsebkendő tényleges társadalmi funkciója.

A középkori „kerchief” [fejkenő] szóból származó zsebkendő [handkerchief] használata a tizenhatodik század közepére vált széleskörűvé, közel egy évszázaddal a szalvéta elterjedését követően. (A zsebkendő és a szalvéta [napkin] szót a tizenhatodik században még egyazon értelemben is használták). Amint a viselkedéstörténész Norbert Elias *A civilizáció folyamata* című 1939-es könyvében bemutatta, a zsebkendő, akárcsak a szalvéta, a viselkedést szabályozó, megkülönböztető jel, amely elkülöníti az előkelőket a köznéptől. (Elias 1987 [1939]) A gyermekek illő magatartásáról (*De civilitate morum puerilium*) című 1530-as művében Erasmus azt írta, „[s]üvegébe vagy ruhájába fűj orrot a paraszt; karjával, könyökével a halárus, s nem sokkal illőbb kézzel csinálni, ha utána a taknyot ruhádba kened. Illendő az orrlíkak váladékát kendőbe felfogni; még hozzá kissé elfordított testtel, ha magasabb rangúak is vannak jelen.”⁶ (Idézi Elias uo. 288) A „helyénvaló” zsebkendő a sokfunkciós kezecskét, könyököt, kalapot és ruhát helyettesíti egyetlen célra szolgáló szövetként a már visszaszítónak tűnő testi megnyilvánulások kezelésében.

A zsebkendő diadalútja nem pusztán a társas normák változásának következménye volt. Annak a „civilizációs folyamatnak” is a részét képezte, amelynek révén a vagyonosok és a nincstelenek azonnal megkülönböztethetővé váltak. A kifejlesztett szalvétán és zsebkendőn minden folt árulkodó; csak a gazdagok engedhetik meg, hogy gyakori mosással vagy cserével megőrizték a ragyogó fehérséget. A zsebkendő azonban olyan szimbolikus erővel is bír, amelyet a szalvétának sosem tulajdonítottak, minthogy utóbbit nem volt szokás a szerelem jeleként hordani vagy átnyújtani. A *Chronicles of England* egyik kiadása felidézi, hogy 1560 körül „nemes- és egyéb urak szokása volt a kalapban három-négy hüvelyk oldalú, kihímzett kendőt viselni, szerelmük vagy szeretőjük kedvében járandó”,

Ismeretlen művész, angol – németalföldi iskola (korábban Steven van der Meulennek tulajdonítva). Robert Dudley, Leicester grófja (1532 - 1588). 1564 k., olaj, fatábla. Waddesdon (Rothschild család), letétben 1996 óta, gy. sz.: 14.1996. Fénykép: Waddesdon Image Library, Public Catalogue Foundation

DISEGNO_IV/01-02_FREE-FOR-ALL

(Stow és Howes 1631, 1039) William Terilo 1604-es költeményében pedig a régijó erkölcsök példajaként említi, hogy a zsebkendőre kötött szerelemcsomók közé egykor a nevetek is odahímezték (Halliwell-Phillipps 1844, 10). A zsebkendő szimbólumként való közszemlére tétele és a szerelmesek közötti zsebkendőváltás elterjedése részben annak köszönhető, hogy a tizenhatodik század folyamán egyértelműbbé vált a szalvétától való különbözősége: már finom szövésű vászomból vagy selyemből készült, általában lyukhímzéssel és csipkével díszítve.

A zsebkendő azonban főként azért válhatott romantikus jelzésé, mert speciális szerepet tölt be: míg a szalvéta valamilyen külső szennyeződést, az ételt és zsiradékait távolítja el, addig a zsebkendő a fej nyílásainak produktumait – a könnyeket, taknyot, verejtéket. Így amikor 1565 egy forró tavaszi napján az izzasztó teniszjáték után Leicester grófja kikapta Erzsébet királynő „kezeiből a kendőjét és megtörölte vele saját arcát”, tette felháborodást keltett. A testnedvek voltaképpen cseréje már-már tényleges szeméremcsomónak számított,

⁷ Vö. Kelményi László „Szeszéyek és hűség” című, az 1840-es évek Pestjén játszódó novellájának bonyolalmával, melyben fontos szerepet játszik egy kendő gazdájának életkora: „[B]összúsan rántott ki egy kendőt zsebéből. »Egy kendő,« mondám, »tehát ez oka féltékenységének?» »Kendő!« szölt ő nevedő bosszúval, »de tarka selyem kendő, milyen nekünk nincsen; és tubákos kendő, mely bizonyosan nem lehet másé, mint férfié.«” (Kelményi 1846, 183) (A szerk.)

és Leicester vetélytársa, Norfolk magára is vette. A két férfi öltre ment, s egy szemtanú szerint a királynőt az incidenssel „vérig sértette a gróf”. A királynő (vagy egy szerető) izzadsága valamiféle ereklyévé változtatja a zsebkendőt. (idézi W. Fisher 2000, 199)

Olykor tehát a zsebkendő értéke alantas funkciójából ered: romantikus helyzetben a zsebkendő felkínálása (mint Desdemona ajánlkozása, hogy megtörölné Othello lázas homlokát) a gondoskodás kiterjesztése, amiként vallásos kontextusban a szent személyt terjeszti ki azáltal, hogy egy részét magába szívja. A Biblia említ például egy jótételekre szolgáló és varázslatos tulajdonságokkal bíró zsebkendőt. Az apostolok csodálatos cselekedetei közé tartozik Pál gondoskodása a sebesültekről: „a betegekhez is elvívék [Pál] testéről a keszkenőket, vagy kötényeket”. A keszkenőkön át Pál meggyógyítja a nyavalyákban szenvedőket: „eltávoznak azoktól a betegségek, és a gonosz lelkek kimenének belőlök”. (ApCsel 19:12) A zsebkendő a test lecsatolható elemeként erős szimbólum, ugyanakkor ruhadarabként olyan lényegi része is, amely feltartóztatja cseppfolyós határain. Különböző kontextusai és használatai megnehezítik, hogy eldöntsük, fizikai „tartozék” vagy hasznos „alkalmatosság”, szükséges vagy „közönséges” dolog.

Abban az időben, amikor Cooper a könyvet írta, egyre több és többféle zsebkendő vált elérhetővé a textilgyártás gépesítése révén. „Üzleteink és raktáraink teli vannak minden elképzelhető fajtájukkal”, jegyezték fel az 1861-es *Godey's Lady's Book*ban. (N. N. 1861, 387) Különösen a férfi zsebkendők designja és használata alakult át a tizenhetedik századtól kezdve, a dohánytermesztés és a tubákolás elterjedése következtében. A szövetnyomásban bevezetett fejlesztéseknek, illetve a színtartóbb festékeknek köszönhetően a praktikusabb burnótos kendők színesek voltak (hogy kevésbé tűnjenek fel

Capewell & Kimmel. *Godey's Fashions for November 1861*.
Godey's Lady's Book and Magazine, 1861 november, 58: 360, 361 között.

a foltok), és gyakran moshatók is, bár maradt köztük büszkén viselendő, költséges luxuscikk is.⁷ Az 1830-as évekre a tubákolás divatja lehanyaglott, a férfiak már a mellényzsebbe tömött, mértéktartóbb, fehér kendőre szavaztak. Egy középosztálynak szóló illemlauz, a *Ladies and Gentlemen's American Etiquette* (an American [1850-60?], 16) azt tanácsolta a férfiaknak, hogy „mindig tartsanak zsebükben egy pótkendőt”; amíg a vászon „makulátlan” (vagy „hófehér”, mint egy 1848-as könyv előírja) „a szükség nem kezdi ki [az úriember] jó hírét” (American Gentleman 1848, 16).

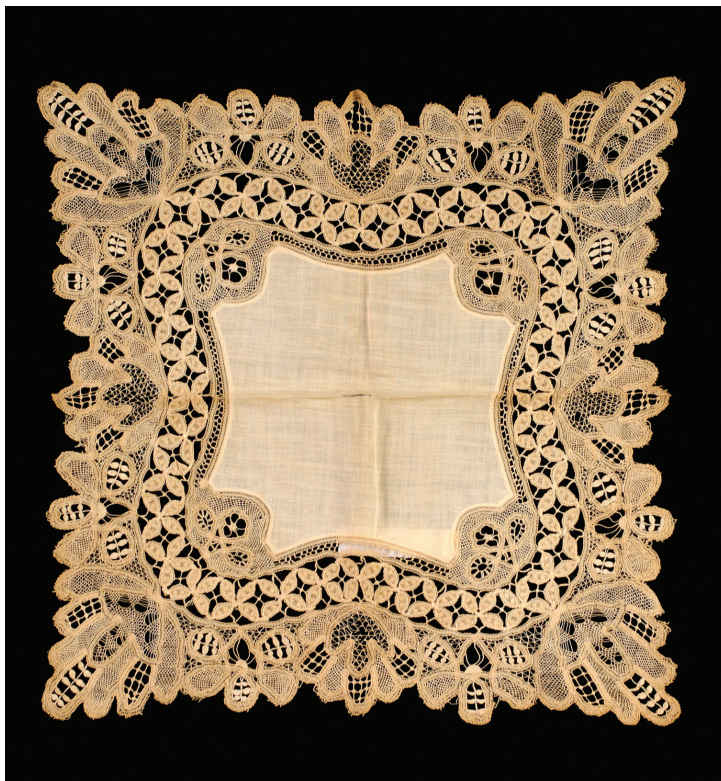
Ezzel szemben a női zsebkendő aktív kiegészítő maradt; feltűnően, kézben tartva viselték. A zsebkendő elmaradhatatlanságát tükrözi a Cooper-regény első folytatásához társuló divatillusztráció is, melyen az 1840-es évek képzetétjeire jellemzően a nők oly valószínűtlenül tartják kendőjüket, hogy minden fontos részlet – csipkebordűr, hímzés – látható. A divattabló jelenlétéből sejthető, hogy Cooper írása milyen kihívást jelentett a magazin divattippjei iránt érdeklődő olvasóknak (a *Graham's*, akárcsak a *Godey's* esetében a rámenősen reklámozott tablók a piaci stratégia fontos részét képezték). Ezek a képek azonban arról is árulkodnak, hogy mit kárhoztatott Cooper. A jó minőségű illusztrációk széles körű elérhetősége többet kínált a divatos ruházatkodás aprólékos katalógusánál: A *Columbia Magazine* „1845-ös decemberi divat” tablója maga a megtestesült szentimentalizmus. A képek részletes instrukciókat tartalmaztak a keszkenő viselését illetően, beleértve, miként kell korzózásakor kacérkodva előhúzni a karmantyúból.

Copper e zsebkendőlázhhoz szól hozzá meghökkentő művével, melyben a kendő – megvetésének tárgya – saját betiltása mellett érvel. Eltérően a legtöbb tizennyolcadik századi tárgynarratívától, melyben az élettelen „szerző” történetét lejegyző szerkesztő hosszúságú előszava vezeti fel a szöveget, Cooper főhőse merészen első személyben kezdi önéletrajzát. „Származása”, meséli, „szigorúan növényi”. (Cooper 1843a, 1) A szerző a kor népszerűvé váló irodalmi formájával, a szekuláris önéletrajzzal játszik, melyben a születés nem végső mércéje az ember státuszának. A zsebkendő „ritka finom” származása mégis gyanús. Cooper mesélője elismeri, hogy növényi felmenője a házi len, „*Linum usitatissimum*”, nem pedig „francia batiszt” (egy eredetileg Cambray-ben gyártott szövet), és a Connecticut folyó mentén növő „jelenkori növények illusztris családjának” köszönheti „létrejöttét”. (Uo.) A kendő tehát „amerikai, eredete révén, európai, áttelepülése révén, és szülőföldjére visszatért az ipar és a kereskedelem csavarjai és kalkulációi révén” (uo.) – az alacsony sorból származó „arisztokratánál” nem is találni alkalmasabbat az amerikai közönség megszólítására.

Szerény tárgyunk teljességgel saját „kiválóságának” hatása alatt áll. Narrátori önértékelése híven mímeli a korabeli divatszakekértők nyelvezetét, mellyel az anyagok és a megmunkálás minőségét kommentálták a legapróbb részletekig. A francia batiszt például az

An Encyclopedia of Domestic Economy szavaival „csodálatosan finom és szépséges anyag”. (Webster és Parkes 1855 [1845], 952, lj.) Az efféle fellengzős leírások mellett a korabeli források hajlamosak voltak eltagadni a tárgy megmunkálásának valódi körülményeit, amint ez a szatírákból is kiviláglik. Eliza Leslie, a termékeny magaziníró és szakácskönyvszerző például megdorgálja 1838-as *Althea Vernon; or the Pocket Handkerchief* című műve főhősét, amiért az drága zsebkendőjének finom hímzését „tündérújjaknak” tulajdonítja. (Leslie 1838, 11) Az orsokat, a vetélőket, a szövőszékeket, illetve a láthatatlan munkásosztály terheit a becses kendőkről szóló női mesék éteri tündérújjakkal helyettesítik, vagy a pók természetes alkotásaival – a zsebkendők szövédékeire a pókháló a leggyakoribb hasonlat. Cooper zsebkendője szembe száll e képzelet szülte történetekkel. Gyártásának „fájdalmas emlékét” felidézve elmeséli, hogyan „húzták ki [...] időnek előtte” a földből és hogyan tették ki „kegyetlen” folyamatok „egész parádéjának” – áztatásnak, tilolásnak, gerebenezésnek –, mielőtt megszőtték. (Cooper 1843a, 4) A kendő meg is jegyzi magáról, hogy végső soron „csak parány a teremtő kezétől származó dolgok miriádja közt”, semmivel sem érdemdúsabb bárminél. (Uo. 2)

Cooper számára azonban lényegesebb ennél az, ahogy a zsebkendőt övező szentimentális női képzelgés a ruhadarab rendeltetészerű használatának útjában áll. Adrienne, nem bírván ellenállni

Amerikai vászonzsebkendő.
1825-1850 k. Brooklyn
Museum Costume Collection,
The Metropolitan Museum
of Art, a Brooklyn Museum
adományára, 2009; Jane Buck
Hellawell adományára, 1992, gy.
sz.: 2009.300.6068, CCO.

a zsebkendő finom és esztétikus voltának, fáradhatatlan szeretettel kézímunkázik rajta, remélve, hogy a hímzés méltó lesz a kendőhöz. (Meghökkenítő módon a zsebkendő nem részletezi a hímzőtű általi kilyuggatás élményét.) Adrienne „munkájával” gazdagodva, a kendő elkerüli „hivatása alantasabb vonatkozásait”; szerepe „merő hivalkodás” lesz, azaz felmentést kap az orttörlés alól. (Cooper 1843a, 5) Ám így, a tiszta divat szolgálatában csak annál jobb helyet nyer, hogy hallgatója legyen Cooper jóra való emberi szereplőinek – s azt kell hallania, hogy a naivitást és az ipar sekélyességét jelképezi. Ahogy a vagyonos Eudisia praktikusabb gondolkodású barátai mondják, a finom hímzés a „tehetség elpocsékolása”, s a kendő „észszerűtlen túldíszítése” végül a munkának valamiféle morálisan haszontalan ellentétébe fordul. (Uo. 95; 96) Habár a hímzést a női alkotó energiák elfogadott levezetésének tekintették – mely nézetet a hímzés-minták és utasítások folytonos közlésével a magazinszerkesztők is megerősítették –, Cooper amellet érvel, hogy a használati tárgyak kényes női műtárgyakká változtatása „a tudatlanság és a kifinomultság hiányának bizonyítéka”, mivel „összszavarja”, hogy melyik dolog mire való. (Uo. 96)

Ám amennyire zavarja Coopert a kendő helytelen használata, annyira zavarja közszemlére tétele is, elárulva ellentmondásos viszonyát e holmihoz, melynek szövevényes története azt sugallja, hogy a társadalmi státusz nemcsak a pusztá testiség karbantartásához kötődik, hanem a nyilvánosságához is. A bevett társadalmi gyakorlattal szemben Cooper amellet érvel, hogy a keszkenő báli viselése a jelenlévő barátok és férjjelöltek előtt a „közönségesség” jele: „rossz ízlésre vall” egy „alantas kiegészítőt [...] a figyelem tárgyává” tenni. (Cooper 1843a, 137) Amikor a jómódú Eudisia Halfacre elsőbálozóként viseli, a zsebkendő így vall: „ifjú barátok egész csapata [...] meghalna, hogy lásson,” és „vagy húsz ember kezén” megy át az este során. (Uo. 98) Az alapos figyelem felizgatja a kendőt: „[s]zéleim felől a közepem felé haladtak – a csipkétől a szegésig – és a szegéstől pompás szövedékem legapróbb szálaiig”, s arra jut: „ferde dolog kölcsönkérni egy zsebkendőt”. (Uo.)

Az ember nem mutogatja intim ruházatát, alsóneműjét és hasonlóképp szennyes zsebkendőjét sem. Ám a divatos keszkenőt csábító tárggyá téve a nők egy privát, személyhez kötődő holmit engednek megpillantani; különösen a parfüm „édes illata” hívja elő a testiséget. Zsebkendőnk tehát figyelmeztet, hogy a parfüm alkalmazásában szinte lehetetlen óvatossággal kell eljárni, ha el akarjuk kerülni a közönségességet. (Cooper 1843a, 5) Tanácsa szerint annyit kell permetezni, „amennyi már érzékelhető a levegőben”, de nem annyit, hogy testi „benyomás” (Cooper homályos kifejezésével „egy női ruhásszekrény édes és asszonyi dolgainak impressziója”) maradjon utána. (Uo.) A keszkenő körbeadása Cooper szerint nem különbözik attól, mintha egy közönséges zsebkendő járna körbe, nyilvános vizsgálódásnak téve ki egy személyes dolgot.

Hová tartozik hát a zsebkendő? Mint Alan Taylor és mások rámutattak, Coopert regényíróként az érdeklő, hogy az emberek és a dolgok a helyükre kerüljenek. A zsebkendőnek azonban jelentését és kontextusát illetően is meglepően nehéz megadni a helyét. Cooper kendőjét a nyilvános szereplésnél csak az zavarja jobban, amikor zsebbe rejtik. Az egész regény során mindössze egyszer kerül oda – és csak kis időre –, amikor Silky ezredes, az amerikai közvetítő megveszi egy francia kereskedőtől. „Az ezredes tényleg beletett a zsebébe [...] és egy ideig minden finom számban remegtem, attól tartva, hogy pillanatnyi feledékenység következtében használatba talál venni.” (Cooper 1843a, 90) A használatra alkalmatlan, közszemlére méltatlan, s mégsem könnyen elrejtendő ruhazsebkendő Cooper szemében szó szerint „helytelen” dolog.

A kisregény végén utolsó tulajdonosa, Julia Monson visszajuttatja a zsebkendőt első gazdájának, Adrienne-nek, aki örül a viszontlátásnak. „Bálokra és összejövetelekre már nem gondolván” a zsebkendő szekrénybe kerül „mint szuvenír”. (Cooper 1843a, 212; 213) Cooper megoldja a piacról és a divatos köröktől való eltávolítását – kétes divatcikkből szuvenírként a fikciós és népszerű irodalmat benépesítő, dédelgetett emlékek egyikévé válik. „Egyetlen magamfajta »kellék« sem állt soha nagyobb becsben”, dicsekszik a zsebkendő. (Uo. 212) Adrienne számára életének e tárgyi tanúja már nem „ruhadarab; a barátom!” (Uo. 213) Mint Cooper rámutat, a tárgy és tulajdonosa közti empátiáról szóló érzélgős mesék veszélyesen élővé teszik a hétköznapi élet kellékeit. Adrienne szerető gondoskodása, hangzik a szerző vádjá, végső soron nem tesz csodát: gyámsága nem védheti meg annak tudatától, hogy csupán árucikk. „Francia lévén”, mondja a keszkenő, „mindig változásokra számítok”, „forradalmakra” – az elkerülhetetlen áruba bocsátásra, amint Adrienne érzéseiben vagy jó sorában változás áll be. (Uo. 212) Cooper szerint ez az érzélgős birtoklás nem járul hozzá az „emberek és dolgok” „általános és rendes törvények alá vonásához”, ahogy azt *Home as Found* című erkölcsregényében célt tűzte. (Cooper 1838a, 164) A becses tárgyak féltése következtében a nők „egy darab rongyra” pazarolják érzéseiket, és a hasznos dolgokból „esztelen fényűzés” válik. (Cooper 1843a, 95; 164)

Cooper kísérlete, hogy belépjen a magazinok piacára, frusztrálónak bizonyult: nemcsak a mese megírása tartott jóval tovább a tervezett két hétnél, az anyagi haszon is elmaradt a várakozástól. A *Brother Jonathan* kalózváltozata miatt angol kiadója nem tudta érvényesíteni a szerzői jogokat, és Cooper talán soha nem is kapott ellentételezést. Utólag nézve, a lemásolás egyfajta balkézről jött elismerés is lehetett: a regényben megvolt a lehetőség, hogy nagyobb közönséget érjen el, mint ez idő tájt írt sikertelen művei: szemben a *Homeward Bound* (Cooper 1838b) ötezer példányos amerikai első kiadásával és folytatásával, a *Home as Found*-dal, a *Graham's* és a *Brother Jonathan* együttes példányszáma hetvenezer volt. Mégis: Cooper sikere a tehetetlen holmi életre keltésében egyben a sikerületlenség oka – életet lehelvén

a „párakönnyű tárgy”-ba (ahogy az *Othelló*ban nevezik), (Shakspere 1886-1891, I: 24) Cooper a zsebkendőt teszi műve legszimpatikusabb karakterévé, s az olvasó a hiú, de eleven kendővel inkább érez együtt, mint ellenszenves gazdái bármelyikével. Mikor „a szekrény lesz végzete” (Cooper 1843a, 212) – az egyetlen hely, amely Cooper szemében megfelelő az efféle dolgok számára –, lélekben a keszkenővel vagyunk.

IRODALOM

- an American. [1850-60?]. *Ladies' and Gentlemen's American Etiquette*. Boston: J[ob]. Buffum.
- American Gentleman. 1848. *True Politeness: A Hand-book of Etiquette for Gentlemen*. New York: Leavitt and Allen.
- Barker-Benfield, G[raham] J[ohn]. 1992. *The Culture of Sensibility: Sex and Society in Eighteenth-Century Britain*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Blackwell, Mark, szerk. 2007. *The Secret Life of Things: Animals, Objects, And It-narratives in Eighteenth-Century England*. Lewisburg: Bucknell University Press.
- Brown, Gillian. 1990. *Domestic Individualism: Imagining Self in Nineteenth-Century America*. Berkeley: University of California Press.
- Cooper, James Fenimore. 1838a. *Home as Found*. Philadelphia: Lea & Blanchard.
- Cooper, James Fenimore. 1838b. *Homeward Bound: Or, the Chase: A Tale of the Sea*, 1-2. Philadelphia: Carey, Lea & Blanchard.
- Cooper, James Fenimore. 1843a. „Autobiography of a Pocket-Handkerchief.” *Graham's Magazine* 1: 11–18; 2: 89–102; 3: 158–167; 4: 205–213.
- Cooper, James Fenimore. 1843b. *Le Mouchoir: An Autobiographical Romance. Brother Jonathan* 22. különszám.
- Cooper, James Fenimore. 1843c. *The French Governess; or, the Embroidered Handkerchief*. London: Richard Bentley.
- Elias, Norbert. 1987 [1939]. *A civilizáció folyamata* I-II. Fordította Berényi Gábor et al. Budapest: Gondolat.
- Fisher, Philip 1985. *Hard Facts: Setting and Form in the American Novel*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Fisher, Will. 2000. „Handkerchiefs and Early Modern Ideologies of Gender.” In *Shakespeare Studies XXVIII*, szerkesztette Leeds Barroll, 199–207. Madison: Fairleigh Dickinson University Press; London: Associated University Press.
- Flint, Christopher. 1998. „Speaking Objects: The Circulation of Stories in Eighteenth-Century Prose.” *PMLA* 2: 212–26.
- Halliwell-Phillipps, James Orchard, szerk. 1844. *Friar Bakon's Phophesie: A Satire on the Degeneration of the Times*. London: Percy Society.
- Johnstone, Charles. 1760. *Chrysal; or, The Adventures of a Guinea*. London: T. Becket.
- Kelmenfy László. 1846. „Szeszélyek és hűség.” In *Uő Beszélyek*. Pest: Heckenast, 133-194.
- Shakspere, William. 1886-1891 [1623]. „Othello.” In *Uő Shakspere színművei* I-VI. Fordította Ács Zsigmond et al. Budapest: Ráth Mór, I: 1–48
- Stow, Iohn [John] és Edmvdnd [Edmund] Howes. 1631. *Annales, or, a Generall Chronicle of England*. Londinium: Richard Meighen.

Tersánszky J[ócsi] Jenő. 1948. *Egy ceruza története*. Budapest: Révai Könyvkiadó Nemzeti Vállalat.

Tersánszky J[ócsi] Jenő. 1949. *Egy kézikocsi története*. Budapest: Révai Könyvkiadó Nemzeti Vállalat.

Webster, Thomas és Mrs [William] Parkes. 1855 [1845]. *An Encyclopedia of Domestic Economy* New York: Harper & Brothers.

N. N. 1775. *The Adventures of a Cork-Screw*. London: T. Bell.

N. N. 1861. „The Fashions – Pocket-Handkerchiefs.” *Godey’s Lady’s Book and Magazine* 63: 387.